

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

НЕЖИВА ЛЮДМИЛА ЛЬВІВНА

УДК 373.5.016:821.161.2(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ
ЛІТЕРАТУРНИХ НАПРЯМІВ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА
У СТАРШИХ КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
ТОКМАНЬ Ганна Леонідівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри української і світової літератури та методики навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЖИЛА Світлана Олексіївна,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри української мови і літератури;

доктор педагогічних наук, професор
БОНДАРЕНКО Юрій Іванович,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
завідувач кафедри методики викладання української мови і літератури;

доктор філологічних наук, професор
ПОГРЕБЕННИК Володимир Федорович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри української літератури.

Захист відбудеться «31» січня 2018 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» грудня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна шкільна освіта України зорієнтована на загальнокультурну грамотність, що передбачає здатність розуміти мистецтво, формувати естетичні смаки, виражати думки й почуття за допомогою мистецтва («Концепція Нової української школи», 2016); інтеграцію з культурним розвитком (Закон України «Про освіту», 2017); усвідомлення національної ідентичності й здатності поважати культурне вираження інших («Концепція національно-патріотичного виховання», 2015). Важливість культурного розвитку особистості зумовлює необхідність вивчення українського письменства на естетичних засадах літературних напрямів, розуміння яких допоможе учням осмислити художній образ світу, відображений засобами різних стилів, і водночас розкрити стильове розмаїття літератури, багатогранність творчості митця й окремого твору, відчуття красу художнього слова. Опанування літературних напрямів сприяє формуванню загальнокультурної компетентності читача, здатного емоційно сприймати мистецький світ у всій його багатобарвності, неповторності повторюваного та творчо засвоювати його різностильову естетику, тому окреслена проблема набуває особливого значення в шкільній літературній освіті.

Уявлення учнів про основні літературні епохи, напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури формуються на етапі системного читання шкільної літературної освіти. Цей етап є базовим для творчо-критичного читання (10–11 класи), оскільки осягнення художніх творів старшокласниками ґрунтується на знаннях про літературно-мистецький процес, загальний розвиток культури й філософської думки. Напрямок є найважливішою категорією типологічної систематизації літературних явищ і потребує належного шкільного вивчення, адже це дає можливість виробити в учнів глибоке розуміння стильової природи мистецтва, збагачує їхній естетичний досвід літературознавчими орієнтирами сприйняття різностильових художніх творів.

Проблему шкільного вивчення літературних напрямів актуалізував О. Дорошкевич у праці «Українська література в школі (спроба методики)» (К., 1921). Учений схарактеризував особливості засвоєння класицизму й романтизму, передбачив можливість міжмистецьких порівнянь на рівні великих стилів. (Відзначимо, що в дисертації допускаємо, за В. Жирмунським і Д. Наливайком, використання синонімічних понять: «літературний напрям» – «великий стиль»). Однак методична думка, як і вітчизняне письменство та літературознавство радянської доби, зазнали тотальної ідеологізації, унаслідок чого естетичні категорії художніх творів фальшувалися. Українську літературу викладали в єдино можливому ріді марксизму-ленінізму, що значно звужувало коло авторів і літературних творів шкільної програми. З літературних напрямів вивчалися лише романтизм, критичний і соціалістичний реалізм. Такий підхід примітивізував естетичну свідомість молоді, спотворював уявлення про літературно-мистецький процес і деформував особистісний образ світу.

Відродження незалежності України, зняття ідеологічного табу в 1990-х рр. сприяло поступовому оновленню літературної освіти. У шкільний курс української літератури були введені поняття «бароко», «класицизм», «сентименталізм», «романтизм», «реалізм», «натуралізм», «модернізм», «імпресіонізм», «експресіонізм», «символізм», «неоромантизм», «неореалізм», «неокласицизм», «необароко», «футуризм», «постмодернізм». Ці зміни зумовлені актуалізацією в сучасному літературознавстві осмислення української літератури в розмаїтті її напрямів, течій, стильових тенденцій, постатей, творів.

У методиці викладання української літератури розглядалися окремі аспекти вивчення літературних напрямів. Г. Токмань запропонувала структурувати знання про великі стилі, назвала етапи їх засвоєння й схарактеризувала методичні прийоми текстуальних асоціацій, установлення зв'язків з іншими видами мистецтва, зіставлення творів українських і зарубіжних авторів одного напрямку. Л. Рудницька, осмислюючи вивчення індивідуального стилю письменника, вказала на необхідність визначення ознак літературних напрямів. У методиці викладання світової літератури також актуалізовано цю проблему в працях Н. Головченко (структурно-стильовий аналіз на прикладах імпресіоністичних та символістських творів), Ю. Горідько (філологічний аналіз художніх творів письменників-реалістів, символістів, екзистенціалістів), В. Уліщенко (застосування в шкільній практиці вивчення прозових творів модернізму завдань пізнавального, рефлексивного, творчого характеру, а також мотивного, лінгвостилістичного, культурологічного аналізу). Однак у сучасній науці немає цілісного дослідження теорії та методики вивчення літературних напрямів у старших класах, умов формування великостильової літературної компетентності. Виявлені в шкільній практиці складнощі засвоєння учнями понять блоку «літературні напрями», розмежування уявлень про великі стилі й аналізу художнього твору, невміння оперувати теоретичними знаннями в самостійній читацькій діяльності зумовили вибір теми нашого дослідження. Важливість набуття старшокласниками стильових орієнтирів у мистецтві слова підтверджує необхідність теоретичного обґрунтування й практичного впровадження методики вивчення літературних напрямів як цілісної художньої системи, що й визначає актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи кафедри української і світової літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» з держбюджетної теми: «Діалогічне прочитання української літератури» (державний номер реєстрації 1006U005253). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 від 24.03.2011 р.), схвалено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27.09.2011 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні наукових засад, напрацюванні й експериментальній перевірці ефективності методичної системи вивчення літературних напрямів українського письменства в старших класах загальноосвітньої школи.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- вивчення стану розробленості проблеми засвоєння літературних напрямів українського письменства в старших класах загальноосвітньої школи;
- окреслення системи взаємопов'язаних теоретичних понять, які б забезпечили успішне вивчення літератури на естетичних засадах, допомогли сформуванню навички аналізу та інтерпретації різностильових художніх творів;
- аналіз літературознавчих, мистецтвознавчих, культурологічних, психолого-педагогічних джерел за темою дослідження з метою визначення теоретичних засад вивчення літературних напрямів;
- наукове обґрунтування й моделювання методичної системи вивчення літературних напрямів у старших класах загальноосвітньої школи з урахуванням різних складників шкільної літературної освіти: текстуального аналізу художніх творів, позакласного читання, літератури рідного краю, розвитку мовлення;
- окреслення змісту, критеріїв, індикаторів та рівнів сформованості великостильової літературної компетентності;
- визначення ефективних методів, прийомів, видів навчальної діяльності, які сприятимуть розвитку великостильової літературної компетентності на всіх етапах вивчення літературного напрямку;
- характеристика різновидів нового типу уроку дослідження художнього твору як явища літературного напрямку;
- обґрунтування нових можливостей розвитку усного й писемного мовлення старшокласників на уроках літератури під час вивчення літературних напрямів;
- моделювання вивчення старшокласниками реалізму, імпресіонізму, експресіонізму, символізму, футуризму, сюрреалізму, постмодернізму;
- підготовка і здійснення педагогічного експерименту (на теоретичному, практичному, науково-дослідному рівнях) з метою впровадження розробленої методики вивчення літературних напрямів у шкільну практику та виявлення ефективності її застосування.

Об'єкт дослідження – літературна освіта учнів старших класів загальноосвітніх шкіл.

Предмет дослідження – теорія і практика вивчення літературних напрямів українського письменства та шкільний аналіз художнього твору з урахуванням конститутивних рис великих стилів.

Концепція дослідження. Осмислення означеної проблеми дало змогу сформулювати *провідну ідею дослідження*: організація навчання старшокласників української літератури на естетичних засадах із необхідністю опанування теоретичного матеріалу, формування великостильових орієнтирів у літературі як мистецтві слова, що забезпечує належне емоційне сприйняття

учнями різностильових творів українського письменства, духовно-ціннісне засвоєння ними художнього образу світу.

Вихідним положенням концепції є моделювання методичної системи вивчення літературних напрямів українського письменства в старших класах загальноосвітньої школи. Методологічний концепт становить специфіка вивчення літературних напрямів крізь призму філософських, літературознавчих, мистецтвознавчих, культурологічних поглядів, психолого-педагогічних підходів. Змістовий складник передбачає визначення понятійно-категоріального апарату. Методично-технологічний аспект виражений специфікою етапів, методів, прийомів, видів діяльності, що скеровують учнів на засвоєння стильових орієнтирів мистецтва слова. Проведення моніторингу засвідчує рівень сформованості в старшокласників великостильової літературної компетентності.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що вивчення літературних напрямів сприятиме розвитку загальної культури старшокласників, усвідомленню ними естетичної сутності мистецтва слова, глибинному розумінню різностильових творів, засвоєнню відображеної в них системи духовних цінностей за умов: спрямовування авторської методичної системи на пізнання учнями художнього образу світу; визнання пріоритету ціннісно-сміслового аспекту художнього твору й водночас важливості застосування стильових ключів до його прочитання; урахування стильової домінанти й конститутивних рис літературних напрямів у процесі осмислення теоретико-літературних понять, а також аналізу та інтерпретації різностильових творів; реалізації мистецьких принципів у плануванні й проведенні уроків дослідження художнього твору як явища літературного напрямку; надання уваги розвитку мовлення учнів у його відповідності до стилів літературних напрямів; актуалізації під час опанування напрямів українського письменства загальнокультурного й мистецького контексту; здійснення моніторингу знань старшокласників про літературні напрями та вмінь аналізувати різностильові художні твори.

Методологічна основа. У дослідженні послуговуємося аксіологічними та культурологічними концептами філософії освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, Л. Губерський, В. Кремень, В. Лутай); філософським підґрунтям літературних напрямів, що є засадами формування нового типу світогляду (філософія позитивізму О. Конта, Дж. Мілля, Г. Спенсера; модернізму А. Бергсона, Ф. Ніцше, З. Фрейда; постмодернізму Р. Барта, Ж. Бодріяра, І. Гассана, Ж. Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, Р. Рорті та ін.).

Теоретико-літературним підмурівком методики вивчення літературних напрямів в аспекті термінологічно-понятійного визначення стали праці Є. Васильєва, М. Зерова, В. Іванишина, Ю. Коваліва, М. Наєнка, Д. Наливайка, В. Пахаренка, А. Ткаченка, Д. Чижевського, В. Халізева та ін., положення теорії літературних стилів М. Гіршмана, М. Гнатишака, Б. Гончарова, В. Жирмунського, Л. Кисельової, Ю. Лотмана, Д. Наливайка, Г. Поспелова, Д. Сакуліна, О. Соколова, Д. Чижевського та ін.; дослідницькі стратегії порівняльних студій У. Вайсштайна, В. Будного, М. Ільницького, Д. Наливайка.

Літературознавчим підґрунтям структурування конститутивних рис літературних напрямів та їх виявлення в художніх творах стали дослідження реалізму, модернізму, постмодернізму В. Агеєвої, Л. Андреева, Ю. Андруховича, Т. Антонюк, О. Астаф'єва, О. Багана, А. Білої, З. Генік-Березовської, О. Гнідан, Т. Гундорової, В. Дончика, Д. Затонського, Н. Зборовської, І. Ільїна, М. Ільницького, О. Камінчук, Ю. Коваліва, М. Кодака, Ю. Кузнецова, І. Лімборського, Р. Мовчан, М. Моклиці, В. Моренця, М. Наєнка, Д. Наливайка, М. Неврлого, С. Павличко, Т. Пастуха, В. Пахаренка, В. Погребенника, Я. Поліщука, І. Приходько, Р. Ткаченка, Р. Харчук, С. Хороба, О. Черненко, Н. Шумило, Г. Яструбецької, М. Яценка та ін.

У розробці методики вивчення літературних напрямів спиралися на положення теоретико-методичних праць О. Дорошкевича («розуміння художнього твору – це повторення процесу творчості»), Н. Волошиної (визначення «образу епохи» на оглядових уроках з літератури), Г. Токмань (етапи, методичні прийоми вивчення літературних напрямів), А. Ситченка (основи шкільного структурно-стильового аналізу художнього твору), А. Градовського (компаративне вивчення літератури), С. Жили (інтеграція різних видів мистецтва на уроках української літератури), Ю. Бондаренка (осмислення літературного процесу в різноманітності художньо-історичних картин світу), О. Ісаєвої (розвиток читацької діяльності старшокласників засобами художніх стилів), В. Гладишева (вивчення твору в контексті літературного напрямку), Ж. Клименко (дотримання в навчанні літератури засад полікультурної освіти). Важливими для обґрунтування вивчення теоретичних понять блоку «літературні напрями» стали праці О. Бандури, Г. Беленького, Л. Виготського, З. Кирилюк, О. Леонт'єва, В. Маранцмана, Л. Мірошниченко, В. Неділька, О. Ніколенко, Є. Пасічника, М. Снежневської та ін.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз філософських, літературознавчих, культурологічних, мистецтвознавчих, психолого-педагогічних джерел; герменевтичний, типологічний, компаративний літературознавчі методи – для обґрунтування наукових засад дослідження; дефінітивний – для уточнення терміносистеми блоку «літературні напрями»; аналіз шкільних програм, підручників, посібників, синтез отриманої інформації – для визначення стану розробленості проблеми вивчення літературних напрямів та шляхів її розв'язання; метод експлікації – для окреслення змісту й структури великостильової літературної компетентності; педагогічне моделювання – для створення моделі вивчення літературних напрямів українського письменства; проблемно-пошуковий – для визначення ефективних методів і прийомів вивчення літературних напрямів та аналізу різностильових художніх творів, напрацювання інноваційних уроків;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, опитування, анкетування й інтерв'ювання вчителів та учнів – для визначення проблем вивчення літературних напрямів, діагностики сформованості великостильової

компетентності; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності впровадження авторської методики;

– *методи математичної статистики*: порівняльні методики, кількісно-якісний аналіз результатів експериментального навчання, метод перевірки достовірності статистичних гіпотез за критерієм узгодженості χ^2 К. Пірсона.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* обґрунтовано теоретичні й методичні засади вивчення літературних напрямів у старших класах загальноосвітньої школи; окреслено стильову домінанту й структуровано конститутивні риси літературних напрямів для шкільної практики; уточнено формулювання понять: «реалізм», «натуралізм», «соцреалізм», «імпресіонізм», «експресіонізм», «неоромантизм», «неореалізм», «символізм», «футуризм», «неокласицизм», «необароко», «сюрреалізм», «постмодернізм»; обґрунтовано й визначено сутність великостильової літературної компетентності, критерії, індикатори та рівні її сформованості; уведено в методику навчання української літератури новий тип уроку дослідження художнього твору як явища літературного напрямку та схарактеризовано його різновиди; розроблено види усного й писемного мовлення, дослідницьку літературно-краєзнавчу діяльність згідно з естетикою великих стилів; напрацьовано й експериментально перевірено методичну систему вивчення старшокласниками літературних напрямів українського письменства. *Набула подальшого розвитку* концепція вивчення літературних напрямів (Г. Токмань). *Конкретизовано й доповнено* типологію методів і прийомів навчання української літератури (М. Кудряшов).

Практичне значення результатів дослідження полягає в упровадженні у шкільну практику викладання української літератури напрацьованої методики вивчення літературних напрямів реалізму, імпресіонізму, експресіонізму, символізму, футуризму, сюрреалізму, постмодернізму, а також у розробці методичного апарату підручників з української літератури для старшої школи, посібників для вчителів та учнів, методичних рекомендацій тощо. Матеріали дослідження можуть застосовуватися на університетських лекціях і практичних заняттях з методики навчання української літератури, на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників у системі післядипломної педагогічної освіти. Під час дослідження був розроблений і впроваджений спецкурс з методики навчання української літератури «Методика вивчення літературних напрямів».

Організація та етапи дослідження. На першому етапі (2010–2014 рр.) відбувалося спостереження за шкільною практикою, проводився аналіз шкільних програм, підручників, методичної періодики з метою визначення провідних тенденцій у викладанні української літератури та специфіки вивчення літературних напрямів. Були осмислені філософські, літературознавчі, мистецтвознавчі, педагогічні, психологічні, методичні джерела за темою дослідження, визначені теоретичні засади вивчення великих стилів. На другому етапі (2014–2015 рр.) проводився констатувальний зріз, що дозволив вивчити стан досліджуваної проблеми в шкільній практиці; здійснювалася підготовка матеріалів для проведення формульованого етапу

експерименту, методичне моделювання вивчення літературних напрямів у 10–11 класах загальноосвітньої школи. На третьому етапі (2015–2017 рр.) здійснювалося експериментальне навчання з метою перевірки ефективності напрацьованої методики у формуванні великостильової літературної компетентності; узагальнювалися результати дослідження, проводився кількісний та якісний аналіз здобутих результатів.

Експериментальна база. Експериментом було охоплено 995 учнів 10–11 класів (у констатувальному етапі експерименту брали участь 386 учнів, у формувальному етапі – 609 учнів). Результати дослідження впроваджено в навчальний процес КЗ «Полтавська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 5» (довідка № 01-25-01/250 від 29.05.2017), Калайдинцівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів ім. Ф. Д. Рубцова (довідка № 128 від 27.04.2017), Решетилівської гімназії ім. І. Л. Олійника Полтавської обл. (довідка № 01-18/42 від 29.05.2017); Рубанівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 Великопетиського р-ну Херсонської обл. (довідка № 17/01-19 від 20.04.2017); Рубіжанської спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 2 (довідка № 202 від 29.05.2017), Рубіжанської спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 7 (довідка № 131 від 29.05.2017), Сватівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 8 (довідка № 149 від 24.05.2017), Сватівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 Луганської обл. (довідка № 101 від 29.05.2017); Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 ім. Т. Г. Шевченка Хмельницької обл. (довідка № 75 від 30.05.2017); Мліївської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 ім. М. М. Артеменка Черкаської обл. (довідка № 102 від 07.06.2017); Ріпкинської гімназії Чернігівської обл. (довідка № 27 від 12.06.2017); Рівненської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 10 (довідка № 370 від 27.11.2013).

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження оприлюднені на 24 наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах, зокрема *міжнародних*: «Німеччина і Україна: історичні, культурні, економічні та наукові зв'язки» (Німеччина, м. Мюнхен, 2011), «Крепостной Санкт-Петербург XVIII в. и первой половины XIX в. в культурном наследии России и Украины» (Росія, м. Санкт-Петербург, 2011), «Василь Стефаник та українська культура кінця XIX – початку XX ст.» (м. Івано-Франківськ, 2011), «Українська мова у житті та діяльності еліти в Україні протягом віків: Культура, наука, освіта, релігія, суспільство, політика» (Польща, м. Краків, 2012), «Modern problems of education and science» (Угорщина, м. Будапешт, 2014), «Pedagogy and Psychology in the age of globalization» (Угорщина, м. Будапешт, 2015), «Pedagogy and Psychology in an Era of Increasing Flow of Information» (Угорщина, м. Будапешт, 2016); *всеукраїнських*: «Літературна, публіцистична, наукова спадщина Івана та Надії Світличних у розвитку національної культури другої половини XX століття» (м. Старобільськ, 2009), «Література і місто: художній поступ» (м. Луганськ, 2010, 2011, 2012), «Художня література і екзистенціальна філософія» (м. Переяслав-Хмельницький, 2011), «Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи»

(м. Вінниця, 2011), «Художні стилі, течії, напрями: історико-теоретичний аспект» (м. Київ, 2011), «Текстологія, поетика, методика вивчення творчості Григорія і Григора Тютюнників» (м. Луганськ, 2011), «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Глухів, 2012), Перші Волошинські читання «Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми» (м. Київ, 2013), II Всеукраїнські Волошинські читання «Феномен вченого-педагога Ніли Волошиної: національний та регіональний виміри» (м. Кам'янець-Подільський, 2014), Четверті Бугайківські читання (м. Ніжин, 2014), «Василь Симоненко: погляд крізь час і простір» (м. Полтава, 2014), Четверті Волошинські читання «Творчість Ніли Волошиної – золотий фонд методики літератури» (м. Чернігів, 2016), П'яті Бугайківські читання (м. Ніжин, 2016), «Українська література в загальноєвропейському контексті» (м. Ужгород, 2016), «Актуальні проблеми літературної освіти в середній та вищій школі» (м. Київ, 2017).

Упровадження здійснювалося на заняттях з методики навчання української літератури та під час педагогічної практики в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (акт № 1/1028 від 17.06.2016), на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (акт № 245 від 02.06.2016) та Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського (акт № 108 від 19.06.2017).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені в одноосібній монографії, 6 навчальних посібниках (2 з них рекомендовані МОН України), 6 статтях у наукометричних фахових виданнях, 26 статтях у провідних фахових виданнях України, 11 публікаціях у наукових збірниках і матеріалах конференцій України, Угорщини, Німеччини, Росії. Одноосібних праць – 50.

Кандидатська дисертація «Літературно-мистецькі та наукові пошуки Марії Загірньої» (спеціальність 10.01.01 – українська література) була захищена в Запорізькому державному університеті 2001 року, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (511 позицій), 6 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 535 сторінок, обсяг основного тексту – 400 сторінок. У тексті дисертації вміщено 20 рисунків, 12 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; сформульовано концепцію й гіпотезу; розкрито наукову новизну й практичне значення; подано відомості про апробацію й упровадження напрацьованої методики.

У першому розділі «**Теоретичні засади вивчення літературних напрямів**» проаналізовано наукові джерела з філософії, літературознавства, теорії літератури, мистецтвознавства, естетики, психології та педагогіки й визначено теоретичне підґрунтя дослідження. Напрямок схарактеризовано як

«найкрупнішу», «наймісткішу одиницю художнього процесу» (Д. Наливайко), «основну форму стильової єдності» (О. Соколов), наріжну категорію систематизації різностильових художніх явищ (Ю. Борев, Є. Васильєв, В. Жирмунський, В. Іванишин, Н. Калениченко, Ю. Ковалів, В. Пахаренко, А. Ткаченко, М. Храпченко, Д. Чижевський та ін.), що зумовлює важливість його вивчення старшокласниками як стильового орієнтира в мистецтві. Спираючись на думку науковців, обґрунтовуємо доцільність структурувати знання про літературний напрям за такими рубриками: назва напрямку, її тлумачення; митці, які репрезентують напрям; уявлення про світ і людину крізь призму філософської та естетичної думки; естетична концепція (мета мистецтва, виголошена в літературних маніфестах, теоретичних працях, документальних джерелах і художніх творах); стиль напрямку, виражений стильовою домінантою, особливістю жанрів, проблемно-тематичного комплексу, пафосу, позиції автора, уявлень про красу, образів, мови. Під час вивчення літературних напрямів українського письменства важливо актуалізувати знання із зарубіжної літератури, вирізнити національні риси й пояснити інтеграцію різностильового вітчизняного мистецтва слова у світову культуру.

Особливим критерієм діалогової взаємодії старшокласників з різностильовим мистецтвом є розуміння стильової домінанти літературного напрямку, співвіднесеної Д. Наливайком зі способом пізнання й художнього відтворення дійсності. Так, учні відзначають у реалізмі об'єктивність і аналітичність, в імпресіонізмі – миттєві враження, в експресіонізмі – потужну емоційність, у символізмі – інтуїтивність, у футуризмі – деструкцію й конструкцію, у сюрреалізмі – візійність, у постмодернізмі – іронічну гру, що стають своєрідними маркерами великого стилю. У розділі структуровано конститутивні риси літературних напрямів, що стали вихідними положеннями формулювання визначень реалізму, натуралізму, імпресіонізму, символізму, неоромантизму, неореалізму, неокласицизму, необароко, експресіонізму, футуризму, сюрреалізму, постмодернізму для шкільної практики. Висвітлено явища модернізму, авангардизму, соцреалізму.

На основі філософських, культурологічних, педагогічних джерел уточнено поняття «образ світу». Окреслено можливості формування цілісного образу світу в старшокласників у процесі вивчення мистецьких напрямів, оскільки в їх естетиці найповніше виражено діалектику літератури стосовно світу й людини. У добу реалізму світ детермінований соціальними законами, від яких залежить і людина. Натомість модернізм із властивими йому психологізмом, суб'єктивізмом, інтуїтивізмом спрямований на пізнання внутрішнього світу особистості, здатної осягнути вищі істини, духовні цінності. В уявленнях постмодерністів світ, навпаки, позбувається моральних орієнтирів, гармонії, змісту, перетворюється на хаос і заповнюється фантасмагорією, фарсом, буфонадою, карнавалом, грою. Постмодерна людина живе теперішнім, утрачає мету, вона іронічна й скептична. У мистецтві такі зміни зумовлюють виникнення неповторної художньо-образної системи, у літературі конститууються нові риси поезики (теми, ідеї, жанри, образи тощо),

забезпечуючи розвиток великого стилю. Вивчаючи літературні напрями, юнацтво усвідомлює, що кожній історичній добі властиві свої світоглядні критерії, які впливають на митця й знаходять вираження в його творах у відповідних естетичних категоріях.

Найбільш ефективним способом формування образу світу в старшокласників є його освоєння з різних джерел. На засадах міжмистецької компаративістики окреслено можливості вивчення великих стилів у взаємодії різних видів мистецтва. Учні пізнають феномен художнього образу світу в динаміці його магістральних ліній, роблять порівняльно-типологічні узагальнення, формують уявлення про розвиток літератури в системі мистецтв, установлюючи інтермедіальні зв'язки з архітектурою, скульптурою, графікою, живописом, театром, музикою, кіномистецтвом, спостерігаючи аналогії та взаємопроникнення на рівні естетики напрямів, оскільки тенденції взаємодії та «кореспонденції» кодів мистецтв у літературу особливо відчутні на стильовому рівні.

У розділі обґрунтовано аксіологічну значущість опанування старшокласниками великих стилів у загальнокультурному й мистецькому контексті, що полягає в пізнанні вітчизняної й світової культури сучасного суспільства й віддалених часом епох. Мистецтво «як гарант цілісності культури і життєвого досвіду людства» (Ю. Борєв) має здатність не тільки відтворювати образ світу, а й моделювати діяльність особистості. Категорія «образ світу» має ціннісно-сміслову основу, тому засвоєння її через художні твори, естетику мистецьких напрямів не тільки активізує вироблення в учнів навичок якісного стильового аналізу, а й формує їхню життєву позицію, забезпечує духовний та естетичний розвиток.

Осміслено психолого-педагогічні джерела, визначено специфіку засвоєння учнями теоретичних понять групи «літературні напрями» та особливостей сприйняття різностильових художніх текстів. Дефініювання літературних напрямів є складним творчим процесом, що передбачає узагальнення на основі тлумачення назви, стильового аналізу літературних творів, вивчення літературних маніфестів та естетичних програм письменників, визначення стильової домінанти, рис поетики. Ефективність опанування старшокласниками теоретичних понять означеної групи залежить від осмісленого запам'ятовування відповідного визначення й усвідомлення його як стильового орієнтира у мистецтві слова, активної практики розпізнавання ознак стильового мистецького явища в нових для учня творах. Належне сприйняття різностильових художніх творів вимагає особливих умов для засвоєння реалістичної, натуралістичної, імпресіоністичної, символістичної, експресіоністичної, футуристичної, сюрреалістичної, постмодерністської естетики, тому необхідно врахувати здатність учнів розуміти «Іншого», можливості налаштовуватися на відповідний рівень світовідчуття різних письменників та їхньої творчості, що постала на своєрідному культурно-історичному тлі. Обґрунтовано, що глибина сприйняття різностильових художніх творів залежить від творчої уяви старшокласників, їхньої емоційної

чутливості, асоціативного мислення, емпатії, рівня інтерпретаційної свідомості, що необхідно розвивати під час вивчення літературних напрямів.

У другому розділі «**Методологічна концепція навчання української літератури на естетичних засадах**» досліджено стан опрацювання проблеми вивчення літературних напрямів у методиці викладання літератури та шкільній практиці, осмислено науково-методичні джерела. З'ясовано, що основи методики вивчення літературних напрямів закладені в працях О. Бандури, В. Гладішева, А. Градовського, О. Дорошкевича, О. Ісаєвої, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, В. Неділька, О. Ніколенко, А. Ситченка, К. Сторчака, Г. Токмань, В. Уліщенко, К. Фролової, Т. Яценко та ін. Здобутками цих учених є визнання важливості опанування старшокласниками знань про великі стилі, набуття ними стильових орієнтирів сприйняття художніх творів; пошук ефективних методичних прийомів засвоєння учнями складного літературознавчого матеріалу. Проаналізовано Державний стандарт базової і повної середньої освіти, шкільні програми, підручники, посібники з української літератури для старших класів. Визначено напрямки вдосконалення шкільних підручників для старшокласників: узгодження теоретико-літературних визначень, систематизація літературознавчого матеріалу для шкільної практики, ілюстрування великих стилів творами різних мистецтв, формулювання завдань когнітивного та креативного типів.

Авторську методику спрямовано на формування в старшокласників великостильової літературної компетентності. Узагальнення досліджень М. Голованя, Н. Голуб, І. Зимньої, І. Родигіної, О. Савченко, А. Хуторського дозволяють розглядати компетентність у комплексі індивідуальних якостей особистості. Освітньо-змістовий компонент великостильової літературної компетентності визначає систему теоретичних знань учнів про літературні напрями; розуміння різних способів пізнання й форм художнього відтворення дійсності, виражених естетикою великих стилів. Мотиваційний компонент виражений потребою набуття естетичного досвіду діалогової взаємодії з різностильовим мистецтвом. Емоційно-рефлексивний компонент передбачає розширення чуттєвого діапазону сприйняття різностильових художніх творів. Діяльнісно-практичний компонент забезпечує: здійснення стильового аналізу художнього твору; зіставлення різних стильових явищ, виявлення їх художньої своєрідності, ознак впливу та взаємодії; оперування стильовими орієнтирами в самостійній читацькій діяльності. Ціннісно-смісловий компонент підтверджує набуття духовного й естетичного досвіду шляхом осмислення художнього образу світу, зміни якого конституювали естетику літературних напрямів.

Результати виконання старшокласниками завдань констатувального етапу експерименту дозволили визначити рівні сформованості великостильової літературної компетентності за такими *критеріями*: знання й розуміння теоретико-літературних понять, пов'язаних з літературними напрямами; асоціювання їх з письменниками й художніми творами; оволодіння навичками стильового аналізу та інтерпретації літературних творів; розуміння художнього твору в загальнокультурному й мистецькому контекстах.

Високий рівень відзначається наявністю в старшокласників цілісної системи теоретико-літературних знань про мистецькі напрями, що необхідно для належного емоційного й інтелектуального сприйняття різностильових художніх творів; асоціюванням назви напрямку з митцями (насамперед письменниками) і літературними творами (меншою мірою з живописом, архітектурою, скульптурою, музикою, театром, кінофільмами тощо); вільним оперуванням універсальними стильовими ключами під час аналізу та інтерпретації літературних текстів; усвідомленням міжмистецьких впливів, взаємозв'язків, аналогій на рівні великих стилів; розумінням світоглядних орієнтирів, процесу творчості представників різних напрямів; уміннями узагальнювати знання про літературний напрям і творчо застосовувати їх у власних висловлюваннях.

Достатній рівень передбачає здатність старшокласників до відповідного емоційного сприйняття художнього твору, наявність у них достатнього обсягу теоретико-літературних знань, що допомагають розуміти специфіку літературних напрямів, але не повною мірою застосовуються в дослідженнях різностильових мистецьких явищ; сформованість умінь асоціювати назви напрямів з письменниками або творами, розрізнено виявляти ознаки великих стилів у процесі аналізу художніх творів, порівнювати окремі стильові характеристики літературного твору з тотожними в інших видах мистецтва.

Середній рівень характеризується фрагментарністю та несистематизованістю знань старшокласників про літературні напрями українського письменства, що не дає можливості повною мірою розуміти естетику різностильових художніх творів. Тому учнівське сприйняття й особистісне оцінювання художнього твору лишається на рівні емоційного враження з орієнтирами на власний життєвий досвід. У пошуку творів чи письменників, які репрезентують напрям, старшокласники відчувають труднощі й помиляються. Через недостатність естетичного досвіду вони не виявляють інтересу до різних стилів в українському письменстві. Аналізуючи твір, учні вирізняють лише поодинокі стильові ознаки, не розпізнаючи домінуючі.

Низький рівень визначається тим, що учні називають літературні напрями, але неправильно або зовсім не асоціюють їх із письменниками чи художніми творами. Старшокласники виявляють байдужість до художніх творів і митців, не усвідомлюючи їхнього значення для власного естетичного розвитку. У відповідях учнів відсутні будь-які коментарі з власними судженнями. Спроби аналізу художнього твору зводяться до наївно-реалістичного тлумачення.

Методична модель вивчення літературних напрямів (рис. 1) відтворює динамічну, відкриту систему, створену з урахуванням міжмистецьких і міжпредметних зв'язків, сучасних стратегій педагогіки, психологічних особливостей учнів; комплекс змістового, методично-технологічного, моніторингового компонентів, об'єднаних ідеєю організації навчання старшокласників літератури на естетичних засадах. Провідним принципом методики вивчення літературних напрямів є естетизм, що забезпечує: набуття естетичного досвіду сприйняття різностильових художніх творів літератури та інших видів мистецтва; засвоєння великостильових естетичних категорій,

ідеалів, цінностей, у яких акумульовано духовний потенціал, що стимулює художню творчість митців певного напрямку; розвиток естетичного чуття, тобто здатності учнів розуміти красу, виражену засобами різних стилів; формування естетичних смаків, зокрема вмінь оцінювати літературні твори крізь призму естетичних критеріїв різностильових художніх парадигм за законами саморозвитку мистецтва з урахуванням традицій і новаторства; стимулювання естетичних потреб, необхідності встановлення діалогової взаємодії з прекрасним у різноманітні його стильових виявів.

Виокремлено етапи вивчення старшокласниками літературних напрямів:

Рецептивний (початковий) етап полягає в інтуїтивному розпізнаванні в художньому творі стильових рис, що закладають нові засади художнього відтворення дійсності й відрізняють його від попередньої літературної традиції. На цьому етапі визначаються особливості сприйняття літературного твору, зумовлені естетикою літературного напрямку. Старшокласники усвідомлюють спосіб пізнання світу письменником, його естетичну концепцію. З'ясовуючи особливості світоглядного підґрунтя творчості митців, вони звертаються до літературних маніфестів, літературно-критичних і документальних матеріалів, які виразно ілюструють зміни художнього мислення. Риси літературного напрямку визначають текстуально. За необхідності, якщо напрям розпочав розвиток в архітектурі, скульптурі, живописі, музиці, устанавлюється зв'язок із цим видом мистецтва, щоб продемонструвати його вплив на літературу.

Теоретико-літературний (базовий) етап передбачає структурування рис літературного напрямку, визначення стильової домінанти, що впливає на формальні та змістові чинники художніх творів, розглянутих як репрезентантів великого стилю. Ураховуючи стильові особливості літературного напрямку, тлумачення його назви, старшокласники формулюють визначення поняття й занотовують у свої літературознавчі словники. З'ясовують і називають представників літературного напрямку. На цьому етапі доцільно актуалізувати теоретичні знання, набуті на уроках світової літератури.

Практично-аналізуювальний (повний) етап визначається можливістю застосування теоретичних знань про літературний напрям під час аналізу нових для учнів літературних творів, міжмистецьких порівнянь на рівні великих стилів. Старшокласники виконують різноманітні літературознавчі завдання, досліджують стиль художнього твору, готують повідомлення, беруть участь у дискусіях, обговореннях тощо. На цьому етапі учні закріплюють і розширюють стильові орієнтири в діалозі з мистецтвом, увиразнюють свої читацькі інтереси, засвоюють систему духовних цінностей, виражених різностильовими естетичними категоріями.

Етап творчого застосування (творчий) передбачає реалізацію креативного потенціалу старшокласників у створенні власного літературного, літературознавчого, літературно-критичного продукту. На цьому етапі вони пишуть твори за естетичними зразками великих стилів. Учням пропонується реалізувати творчі проекти, виявити свою креативність у створенні сенканів, емблем, мультимедійних презентацій, літературних газет, буклетів, пов'язаних із вивченням літературних напрямів.

Рис. 1. Методична модель вивчення літературних напрямів українського письменства в старшій школі

У третьому розділі «**Дидактичні основи методики вивчення літературних напрямів українського письменства**» осмислено методи і прийоми навчання літератури в їх спрямованості на засвоєння стильових літературно-мистецьких явищ. Методи вивчення літературних напрямів конкретизовано (за класифікацією М. Кудряшова) у низці прийомів.

Методичні прийоми творчого читання сприяють розширенню чуттєвого діапазону рецепції різностильових художніх творів. *Виразно-художнє читання* різностильових творів українського письменства передбачає особливий стан натхнення: реалістичних – емоційної детермінованості реаліями зображеного; натуралістичних – резонансності бруталного, низького; імпресіоністичних – відкритості до природи та уваги до нюансів власних почуттів; експресіоністичних – вибухової емоційності, що супроводжує показ людської трагедії; символістичних – сугестійності емоцій, песимістичності, зумовленої недосяжністю ідеалу; футуристичних – епатажності, радісного привітання майбутнього; сюрреалістичних – вираження «дитинного здивування» дивовижністю світу; постмодерністських – іронічності, скептичності тощо.

Вивчення літературних напрямів на прикладах художніх творів зумовлює спрямованість *вибіркового читання*. Для акцентування рис великого стилю в реалістичних текстах слід обирати уривки з історичними екскурсами, літературними пейзажами, щоб учні відчули детальність і об'єктивність художнього зображення. Доцільним є цитування авторських відступів, у яких виражено національну ідею, розгляд утілення гуманістичних ідеалів реалістів у зміст художнього твору. Вивчення натуралістичних творів потребує перечитування фактів; імпресіоністичних – художніх вражень; експресіоністичних – епізодів, де виражено блискавичні, вибухові емоції; символістичних – цитування мотивів смутку, меланхолії, страждання через нездійснені мрії, а також мотивів-проекцій; футуристичних – урбаністичних мотивів; сюрреалістичних – фантастичних, парадоксальних картин; постмодерністських – уривків, позначених іронічною інтертекстуальністю.

Необхідність набуття досвіду естетичної взаємодії з різностильовим письменством зумовлює впровадження прийому *стильових асоціацій*. Літературний напрям слід співвідносити з художнім вираженням його стильової домінанти та конститутивних рис. Стильові асоціації можуть бути не тільки «текстуальними» (Г. Токмань), а й стосуватися пластичної, малярської, музичної техніки, що творчо засвоювалася письменниками: формальної гри пластичних мистецтв у літературі бароко й футуризму; музикальності художніх творів романтизму й символізму; мови живопису в літературі імпресіонізму, експресіонізму, сюрреалізму; кінематографічності в постмодерністському мистецтві слова.

Засвоєння рис літературного напрямку забезпечують методичні прийоми репродуктивного методу. *Художній переказ зі збереженням стильової естетики* – вид репродуктивного висловлювання, яке передбачає усвідомлення, запам'ятовування й відтворення яскравих образів зі збереженням стилю художнього мовлення. Формуванню стильових орієнтирів у

старшокласників сприяє *цитовання літературних маніфестів*, завдяки чому з'ясовуються риси світогляду, естетична концепція митців того чи того напрямку. Особливості творчої лабораторії митців розкриваються за допомогою *прийому застосування документальних матеріалів (автобіографій, листів, нотаток, спогадів)*. У методиці вивчення літературних напрямів актуалізуються: листи М. Коцюбинського, у яких відображене його бажання перебувати на пленері, нотатки-імпресії, записані письменником під час прогулянок; висловлювання В. Стефаніка та його друзів у критиці та спогадах про колосальні емоційні переживання новеліста в процесі творчості; міркування М. Куліша й Леся Курбаса про експресіоністичний театр; щоденникові записи О. Довженка з акцентуванням трагізму й драматизму воєнного лихоліття; нотатки М. Вороного з осмисленням музикальності поетичної творчості; фрагменти інтерв'ю Б.-І. Антонича про сновійний характер творення образів; інтернет-розмова учасників «Бу-Ба-Бу» про феномен літературної групи.

Усвідомлення специфіки літературних напрямів, їхніх змістових концептів, синтезу стилів у літературному творі й творчості письменника забезпечується *прийомом застосування довідників, літературної критики, літературознавчої та мистецтвознавчої думки*. Розвитку навичок самостійної роботи старшокласників з літературознавчими словниками сприяють завдання: опрацювати визначення літературного напрямку; розтлумачити його назву, беручи до уваги переклад з іншої мови; систематизувати риси великого стилю; знайти представників напрямку в різних мистецтвах, назвати їхні знакові твори. Літературну критику, літературознавчі та мистецтвознавчі висловлювання доцільно використовувати як приклади виваженої наукової думки в практиці стильового аналізу художніх творів.

Вивчення різностильових творів дає можливість учневі відкривати неповторність художнього світу в барокових контрастах, класицистичній гармонії, романтичній чуттєвості, реалістичній дійсності, сюрреалістичних візіях, через естетику вражень, художньо виражених емоцій, іронічної гри, завдяки символістичній образотворчості, футуристичному експерименту, тому успішності формування великостильової компетентності сприяє дидактична евристика. У методику вивчення літературних напрямів екстраполюється *евристичне спостереження* як один зі способів дослідження стильових художніх явищ, спрямованого на здійснення невимушеного особистісного відкриття, усвідомленого як підґрунтя формування теоретико-літературних знань. Застосування евристичного спостереження вимагає вибору незвичайного об'єкта, котрий не тільки ілюструє риси великого стилю, але й викликає цікавість старшокласників, збуджує їхню уяву, як-от: барокова скульптура, картини імпресіоністів, експресія в кінофільмі, постмодерністська споруда тощо.

На етапі закріплення знань учням пропонували самостійно формулювати визначення літературного напрямку, розвиваючи їхню здатність узагальнювати складну теоретичну інформацію. У шкільній практиці підтверджено ефективність *конструювання теоретико-літературного поняття* у формі

сенканів. Складання сенканів можна урізноманітнювати завданнями характеризувати стиль письменника, уявлення про світ і людину представників того чи того літературного напрямку. Активізації творчої уяви й мислення під час систематизації теоретико-літературної інформації сприяє створення *емблем літературних напрямів*. Основою емблеми є візуальна, оречевлена метафора, тому її презентація вимагає систематизації знань про напрям, визначення ключових характеристик, образів, добір доречних кольорів, формулювання пояснень.

Розвиток естетичних смаків, естетичного чуття, навичок оперування універсальними стильовими маркерами в самостійній читацькій діяльності забезпечує дослідницький метод, що передбачає критичне осмислення на високому інтелектуальному рівні художніх явищ і реалізується низкою методичних прийомів: *дослідження стилю художнього тексту, що репрезентує літературний напрям; визначення стильової домінанти в художньому творі й творчості письменника; визначення рис напрямів у художньому творі й творчості письменника*. У дослідженні естетики напрямів застосовувалися *міжмистецькі порівняння* на рівні стилю: літературних і малярських імпресій; вражень, художньо виражених письменником і кінорежисером; літературної та кіноекспресії; урбаністичних образів, змальованих у літературі й живописі футуризму; дивовижності малярського й літературного сюрреалізму; цитування в архітектурі й літературі постмодернізму.

У розділі обґрунтовано впровадження інноваційних уроків дослідження художнього твору як явища літературного напрямку: реалізму (урок – підручник життя); натуралізму (урок натуралістичного факту); імпресіонізму (урок-враження); експресіонізму (урок-експресія); символізму (урок-інтуїція); футуризму (урок – епатажна вистава); сюрреалізму (урок-дивовижа), постмодернізму (урок іронічного осмислення). Уроки, на яких заплановане ознайомлення з одним зі стильових явищ, налаштовують учнів на особливості процесу творення художнього тексту, засвоєння мистецьких законів, що є ключами до його розуміння. Специфіка структурування інноваційних уроків зумовлена співвіднесенням їхніх формальних компонентів з великостильовою домінантою, а зміст – акцентуванням конститутивних рис літературних напрямів. Так, вивчення реалізму засновується на естетиці об'єктивного відтворення дійсності; імпресіонізму – художніх вражень; експресіонізму – емоційного вираження; опанування символізму визначає інтуїтивність; футуризму – мистецьке експериментаторство; сюрреалізму – дивовижність відображення світу; постмодернізму – мистецька гра, іронічне переосмислення знакових систем тощо.

Опановуючи мовну специфіку різних стилів, старшокласники спостерігають детальність, описовість реалістичного художнього мовлення, відзначають документалізм і публіцистичність – натуралістичного, незавершеність і фрагментарність – імпресіоністичного, емоційність та імпульсивність – експресіоністичного, музикальність і абстрактність – символістичного, парадоксальність і фантазійність – сюрреалістичного,

інтертекстуальність та іронічність – постмодерністського, мовні експерименти футуристів. Зосереджуючи увагу на особливостях фоніки, лексики, тропів, синтаксичної будови мови різностильових літературних творів, учні засвоюють різні способи художнього відображення, набуваючи необхідного досвіду естетично відтворювати почуття, прагнення, переконання, роздуми, враження, емоції, настрої, ідеї, мрії тощо. Дослідження мовних засобів різностильових творів дає можливість старшокласникам естетизувати власні висловлювання й сприяє розвитку їхньої творчості та мовленнєвої практики в підготовці літературно-критичних і публіцистичних робіт з елементами стильового аналізу, написанні художніх творів: опису, нарису, імпресії, асоціативного етюд, експресії, екзистенційного роздуму, фантастичної візії, мистецького експерименту, стилізації.

Вивчення літературного напрямку на прикладі художнього твору передбачає застосування літературознавчих коментарів: жанру, тематики, мотивів, образів, художніх засобів, властивих відповідному стилю. Інтеграція літератури з різними видами мистецтва зумовлює важливість мистецтвознавчого висловлювання, як-от: презентація мистецького твору, що дав поштовх до розвитку напрямку; коментування способу художнього відображення в одному з видів мистецтва, що був творчо засвоєний письменниками; презентація твору живопису, архітектури, скульптури, музики й коментування на його прикладі стильових рис, притаманних і літературі; коментування творів живопису з урахуванням типології стилю; коментар кінокритика, який визначає риси великого стилю в кінофільмі.

Усвідомленню старшокласниками способу пізнання й художнього відтворення світу письменником сприяє підготовка художньо-біографічного оповідання. Загальні риси світосприйняття митця свідчать про його тяжіння до якогось із мистецьких напрямів. У пошуку індивідуального стилю, що формується з еклектики різностильових фрагментів, вирізняється стильова домінанта, яка й стає рушієм творчості письменника. Учні намагаються окреслити особливості творчого процесу реалістів, імпресіоністів, експресіоністів, символістів, футуристів, сюрреалістів, постмодерністів.

У четвертому розділі **«Методичне моделювання навчання літературних напрямів»** змодельовано вивчення реалізму, імпресіонізму, експресіонізму, символізму, футуризму, сюрреалізму, постмодернізму в старших класах загальноосвітньої школи. Методика опанування літературних напрямів ґрунтується на акцентуванні стильової домінанти й конститутивних рис і передбачає: окреслення видів діяльності старшокласників на рецептивному, теоретико-літературному, практично-аналізувальному, творчому етапах; визначення типів уроків; планування позакласного читання, позакласної роботи; формулювання завдань із розвитку мовлення та для учнівського дослідження різностильових художніх творів. Також актуалізуються набуті в середній школі знання учнів про бароко, класицизм, романтизм, стильові тенденції яких відродилися в художньому контексті модернізму.

Акцентування аналітичності й об'єктивності реалізму дозволяє учням не тільки усвідомити спосіб художнього вираження, а й надає їм потужний

імпульс для осмислення історичних процесів, суспільних проблем, допомагає розкрити особливості типів характерів, детермінованих соціальними умовами. Успішно засвоївши провідні принципи точного називання й пізнавального зображення реалістичної творчості, старшокласники створюють мініатюри в реалістичному стилі й оповідання про творчу лабораторію реаліста (рис. 2). Окрім того, учні осмислюють явище соціалістичного реалізму як репресивно насадженої, викривленої форми мистецтва.

Зосередження імпресіоністичного мистецтва на пізнанні світу в миттєвостях вражень зумовило створення методичної моделі на основі естетики літературної та образотворчої імпресії. Важливо, щоб учні відчули мову імпресіоністичного живопису в літературі, оскільки започаткований художниками стиль був творчо засвоєний письменством. Художня імпресія значно збагачує естетичний досвід старшокласників і спрямовує вектор їхньої творчості на естетизацію власних вражень (рис. 3).

Спостереження художньої експресії, що стало підмурівком методичної моделі вивчення експресіонізму, допомагає старшокласникам зрозуміти природу естетичного вираження потужних емоцій. Важливим прийомом вивчення емоційних станів літературного героя є інтеграція літератури й українського поетичного кіно. Усвідомлення естетичних засад «мистецтва крику» забезпечує належне емоційне сприйняття художньо відтвореної трагедії людини, сприяє естетизації вираження власних емоцій (рис. 4).

Максимальна активізація інтуїтивного чуття старшокласників є найважливішою умовою вивчення символізму, наріжною категорією якого є абстрактний, багатозначний символ. Тому види діяльності учнів спрямовано на розуміння творення сугестивної естетики, тлумачення смислів символічних образів, відчуття музики в літературі. Успішне засвоєння естетики символізму забезпечує розвиток символістичного мислення й сприяє створенню асоціативних етюдів (рис. 5).

Формування методичної моделі вивчення футуризму потребує особливої уваги до творчого експериментаторства митців, які репрезентують напрям. Усвідомлення розриву з традиціями, епатажу, незвичайних урбаністичних образів, захоплення механічною красою вимагає передусім розуміння футуристичного світогляду, вираженого в маніфестах. Деякі риси напряму, зокрема деструкцію, яскраво ілюструє живопис і скульптура, що підтверджує необхідність застосування в моделі інтеграції літератури з цими видами мистецтва. Неоднозначність сприйняття футуризму спонукає старшокласників до публіцистичної творчості, спрямованої на спробу висловити свої враження про футуризм (рис. 6).

Вивчення сюрреалізму допомагає старшокласникам усвідомити природу дивовижного в художньому творі. Види діяльності, що передбачені в цій методичній моделі, спрямовано на розуміння візіонерського типу творчості, несподіваних парадоксальних образів, інтерпретацію складного метафоричного мовлення, що значно розширює межі творчості учнів і спонукає до викладу думок із приводу тлумачення сюрреалістичних картин (рис. 7).

Рис. 2. Методична модель вивчення реалізму

Рис. 3. Методична модель вивчення імпресіонізму

Стильові риси ЕКСПРЕСІОНІЗМУ:

- Потужне емоційне вираження – домінанта стилю.
- Трагедійні жанри. Новела зі стрибкоподібним розвитком сюжету.
- Відтворення соціальних катаклізмів, тріумфальних злетів і падіння особистості.
- Твори сповнені драматизму, трагічного пафосу.
- Краса в силі «духовного виразу».
- Емоційно-чуттєвий герой із його величчю й жалюгідністю, силою й слабкістю.
- Імпульсивність, сконцентрованість, емоційність художнього мовлення.

Етапи	Види діяльності старшокласників
Рецептивний	<ul style="list-style-type: none"> • Цитування слів В. Стефаника про експресію творчості. • Визначення засад експресіоністичної творчості В. Стефаника з документальних джерел і літературної критики. • Аналіз літературної експресії в новелі «Камінний хрест» та відтворення її в однойменному кінофільмі Л. Осики.
Теоретико-літературний	<ul style="list-style-type: none"> • Тлумачення назви напряму від лат. <i>expressio</i> – вираження. • Унаочнення потужності художнього вираження емоційного стану картиною Е. Мунка «Крик» та ін., літературною експресією. • Структурування рис експресіонізму на основі стильового аналізу новели В. Стефаника «Камінний хрест». • Створення сенкану або формулювання поняття.
Практично-аналізувальний	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз творів В. Стефаника з урахуванням рис експресіонізму. • Порівняння літературної експресії (В. Стефаник) та малярської (О. Новаківський). • Упізнавання рис експресіонізму в поезії П. Тичини, драматургії М. Куліша, кіноповісті О. Довженка та ін.
Творчого застосування	<ul style="list-style-type: none"> • Художньо-біографічне оповідання: «Емоційність художнього мислення В. Стефаника». • Створення художньої експресії з дотриманням стилю. • Розповідь «Художня експресія в літературі, кіно, малярстві, театрі».

Урок дослідження художнього твору як явища експресіонізму: урок-експресія

Сформованість **експресіоністичної** компетентності. Осмислення художньої дійсності, вираженої з надзвичайною силою емоційних поривів. Усвідомлення негативного впливу суспільних потрясінь, що нищили духовність людини.

Рис. 4. Методична модель вивчення експресіонізму

Рис. 5. Методична модель вивчення символізму

Рис. 6. Методична модель вивчення футуризму

Стильові риси СЮРРЕАЛІЗМУ:

- Візійність творчості: «Тільки дивовижне є прекрасним».
- Вираження несвідомого засобами автоматичного письма.
- Структура твору – складне колажування.
- Через фантастичні візії постають побут, звичаї, обряди.
- Настрій «дитинного здивування».
- Дивовижні, непередбачувані, парадоксальні образи, немовби зі сновидінь.
- Метафоричність художнього мовлення, часте вживання інверсії.

Етапи	Види діяльності старшокласників
Рецептивний	<ul style="list-style-type: none"> • Цитування висловлювань Б.-І. Антонича про візійність творчості. • Коментування поетичного маніфесту Б.-І. Антонича «Ars critica». • Визначення засад поетичної творчості, виражених у поезії «Автопортрет» Б.-І. Антонича. • Аналіз віршів «Різдво», «Зелена Євангелія» та ін.
Теоретико-літературний	<ul style="list-style-type: none"> • Тлумачення назви напряму з франц. <i>surrealisme</i> – надреалізм. • Унаочнення сюрреалістичних рис дивовижності, казковості поетичними образами Б.-І. Антонича, картинами Е. Андіївської, спорудами А. Гауді. • Структурування рис сюрреалізму за цитатами з маніфесту А. Бретона та творчістю Б.-І. Антонича. • Створення сенкану або формулювання поняття.
Практично-аналізувальний	<ul style="list-style-type: none"> • Упізнавання рис сюрреалізму у творах поетів Нью-Йоркської групи, Київської школи, в поезіях М. Вінграновського, І. Драча. • Осмислення сюрреалістичного відтворення абсурду життя під тиском тоталітаризму в поезії В. Стуса. • Порівняння сюрреалістичних рис у літературі й малярстві.
Творчого застосування	<ul style="list-style-type: none"> • Художньо-біографічне оповідання: «Візіонерство Б.-І. Антонича». • Розмірковування про значення складних сюрреалістичних метафор у формі есе. • Розповідь «Художній світ живопису Е. Андіївської».

Урок дослідження художнього твору як явища сюрреалізму: урок-дивовижа

<p>Позакласне читання: «Сюрреалістичні візії В. Голобородька»</p>	<p>Літературний вечір: «Казки для дорослих» (поезії Б.-І. Антонича та картини Е. Андіївської)</p>	<p>МАН:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Метафоричність художнього мовлення українських сюрреалістів. • Архетип «хата» в поезії В. Голобородька. • Сюрреалістичне візіонерство творчості Е. Андіївської.
--	--	--

Сформованість **сюрреалістичної** компетентності.
Осмислення сюрреалістичного твору як особливого міфосвіту,
що постав на основі національного світосприйняття.

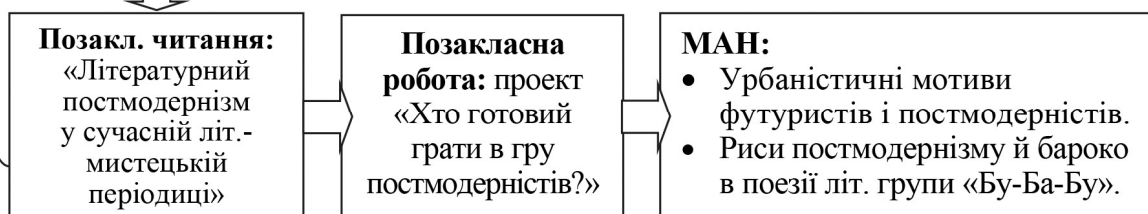
Рис. 7. Методична модель вивчення сюрреалізму

Стильові риси ПОСТМОДЕРНІЗМУ:

- Утвердження ігрового принципу творчості.
- Змішування традиційних жанрів, «перелицьованих» автором.
- Висвітлення абсурдності буття.
- Іронічний пафос.
- Естетичне відчуття прекрасного в поєднанні зі страхом.
- Герої – маргінали, які не вкладаються «в рамки великого героя».
- Інтертекстуальність.

Етапи	Види діяльності старшокласників
Рецептивний	<ul style="list-style-type: none"> • Визначення символів сучасної культури. • Цитування висловлювань українських письменників про світовідчуття сучасників. • Осмислення засад творчості постмодерніста, виражених у «Нотатках на берегах “Імені троянди”» У. Еко. • Спостереження рис постмодернізму в архітектурі, малярстві, художній фотографії, літературних творах.
Теоретико-літературний	<ul style="list-style-type: none"> • Тлумачення назви напряму від лат. <i>post</i> – після, за (модернізмом). • Унаочнення іронічної гри постмодерністів прикладами руйнування звичних форм в архітектурі, цитування в малярстві, інтертекстуальності в поезії. • Структурування рис постмодернізму на основі стильового аналізу поезії Ю. Андруховича, О. Ірванця та ін. • Створення сенкану або формулювання поняття.
Практично-аналізувальний	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз поезій учасників літературних груп «Бу-Ба-Бу», «ЛуГоСад», «Пропала грамота» з урахуванням стильових рис постмодернізму. • Упізнавання рис постмодернізму у творах Ю. Андруховича, О. Забужко, Є. Пашковського, І. Римарука, В. Слапчука та ін.
Творчого застосування	<ul style="list-style-type: none"> • Художньо-біографічне оповідання: «Іронічна гра бубабістів». • Створення літературної газети «Постмодернізм», реклами книги сучасного автора, листа до письменника. • Есе «Постмодернізм – це там, де кожен із нас опинився сьогодні».

Урок дослідження художнього твору як явища постмодернізму: урок іронічного осмислення

Сформованість **постмодерністської** компетентності. Осмислення постмодерністського твору з урахуванням його іронічності, пародійності, поєднання непеєднуваного; оперування в читацькій діяльності принципом естетичної гри. Усвідомлення себе-у-світі.

Рис. 8. Методична модель вивчення постмодернізму

Основою методичної моделі вивчення постмодернізму став іронічний пафос творів, які репрезентують напрям. Читання й розуміння творів постмодернізму вимагає дотримання принципів естетичної гри. Найкраще унаочнює ці риси формальна гра в архітектурі, цитування в малярстві й художній фотографії, що зумовлює необхідність застосування інтеграції цих мистецтв з літературою. Спрямовуючи вектор читацької діяльності на іронічне осмислення, допомагаємо старшокласникам стати учасниками постмодерністської гри, запропонованої митцями. Приймаючи правила гри постмодерністів, учні пишуть листи письменникам, розповідають про зустрічі з ними, рекламують прочитані книжки (рис. 8).

У п'ятому розділі **«Опис педагогічного експерименту та аналіз його результатів»** перевірено ефективність методики вивчення літературних напрямів на уроках української літератури в 10–11 класах загальноосвітніх шкіл міст і селищ. Проаналізовано рівень теоретичних знань, сформованих у старшокласників, їхніх можливостей налаштуватися на відповідну емоційно-художню рефлексію в процесі читання різностильових творів українського письменства, тлумачити зміст і форму твору з урахуванням естетики провідних літературних напрямів, вступати в діалог з автором, розуміючи риси його світосприйняття, порівнювати різні стильові явища, бачити спільні стильові риси в літературі й інших видах мистецтва.

Формувальний етап експерименту тривав протягом 2015 – 2017 навч. рр., до участі в ньому було залучено 609 учнів (з них 304 навчалися в експериментальних класах, 305 – у контрольних) із різних регіонів України (м. Полтави та області, Луганської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей), 27 учителів української мови та літератури. Навчання в експериментальних класах (ЕК) відбувалося за розробленою методикою, проводилися уроки дослідження художнього твору як явища літературного напрямку, вивчення великих стилів продовжувалося на уроках позакласного читання й літератури рідного краю, учням пропонувалися авторські формулювання теоретико-літературних понять, схеми й таблиці систематизації теоретичного матеріалу блоку «літературні напрями», надавалася можливість працювати з медіатекою, до якої зібрано різностильові твори архітектури, скульптури, живопису, графіки, музики, кіно, мистецької фотографії. Навчання в контрольних класах (КК) відбувалося за традиційною методикою й матеріалами чинних підручників. Проведення контрольних робіт у рамках експериментального навчання передбачало 4 етапи та контрольний зріз. Результати аналізу робіт, виконаних учнями контрольних й експериментальних класів, відтворено у порівняльній таблиці 1.

Аналіз результатів виконання старшокласниками завдань чотирьох проміжних етапів формувального експерименту підтвердив позитивну динаміку формування ґрунтовних теоретичних знань про літературні напрями українського письменства, умінь застосовувати стильові орієнтири під час аналізу та інтерпретації художніх творів, можливостей засвоювати ціннісний потенціал, виражений засобами різних стилів, долучитися до діалогу з різностильовим мистецтвом, виявляти власну творчість. Порівняння результатів

проміжних контрольних робіт дає підстави говорити про підвищення рівня навченості учнів ЕК (на 25,9%) порівняно з учнями КК (на 16,7 %).

Таблиця 1

Показники динаміки розвитку великостильової літературної компетентності в учнів 10–11 класів у %

Рівні сформованості великостильової компетентності	10 класи				11 класи			
	I етап		II етап		III етап		IV етап	
	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
Високий	3,9	5,6	4,3	6,3	5,3	8,9	7,2	13,5
Достатній	25,7	31,3	28,6	39,5	34,2	43,4	39,1	49,3
Середній	51	46,7	49,7	40,1	47,7	38,2	42,8	29,3
Низький	19,4	16,4	17,4	14,1	12,8	9,5	10,9	7,9

Завдання контрольного зрізу були ідентичними до тих, що виконували учні констатувального етапу експерименту в 11 класі. Результати зрізу оцінювалися згідно з визначеними критеріями сформованості великостильової літературної компетентності. З метою підтвердження достовірності результатів експериментального дослідження використовувався непараметричний метод перевірки статистичних гіпотез – критерій узгодженості χ^2 К. Пірсона. Сформульовано нульову гіпотезу (H_0) про те, що різниця в результатах рівня сформованості великостильової літературної компетентності учнів контрольних та експериментальних класів спричинена випадковими факторами, а також альтернативну гіпотезу (H_1) про те, що зростання якості навчання в експериментальних класах зумовлене цілеспрямованим упровадженням авторської методики вивчення літературних напрямів українського письменства. Для підтвердження або спростування нульової гіпотези обчислили $\chi^2_{\text{емп}}$ та порівняли його з $\chi^2_{\text{крит}}$. За таблицею А. Киверялга $\chi^2_{\text{крит}}$ для даних цього дослідження складає 7,815.

$$\chi^2_{\text{емп}} = (f_e - f_k)^2 / f_k$$

Значення $\chi^2_{\text{емп}}$ за результатами контрольного зрізу дорівнюють: 1-е питання – 175,54; 2-е питання – 43,91; 3-є питання – 77,16. Усі три значення значно більші, ніж $\chi^2_{\text{крит}}$, що складає 7,815. Це є підставою для підтвердження альтернативної гіпотези, згідно з якою зростання якості навчання літературних напрямів в експериментальних класах зумовлене ефективністю впровадженої методики.

Отже, за результатами порівняльного аналізу експериментального дослідження можна констатувати, що рівень сформованості освітньо-змістового компоненту великостильової літературної компетентності збільшився на 40,4 %, що більше, ніж у КК на 22,3%. За час упровадження експериментальної методики відбулися помітні зміни, що характеризують збільшення кількості учнів високого й достатнього рівнів сформованості

великостильової літературної компетентності та значне зменшення учнів із середнім і низьким рівнем, що ілюструє рис. 9.

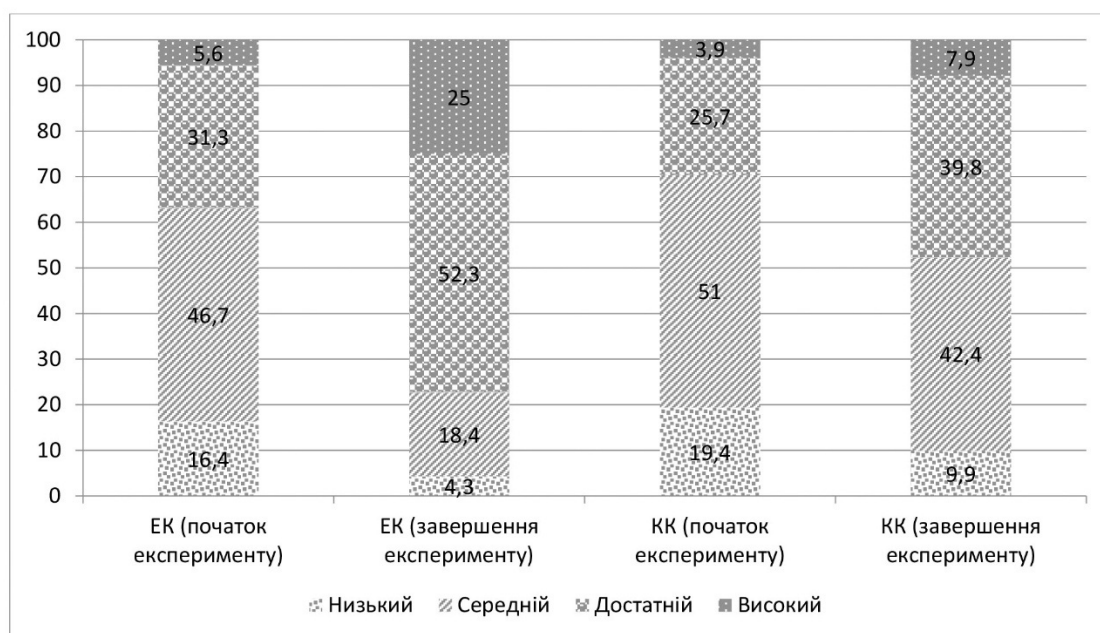

Рис. 9. Динаміка сформованості освітньо-змістового компоненту великостильової літературної компетентності

Рівень сформованості діяльнісно-практичного компоненту великостильової літературної компетентності в ЕК збільшився на 27,2 %, що більше, ніж у КК на 10,1% (рис. 10).

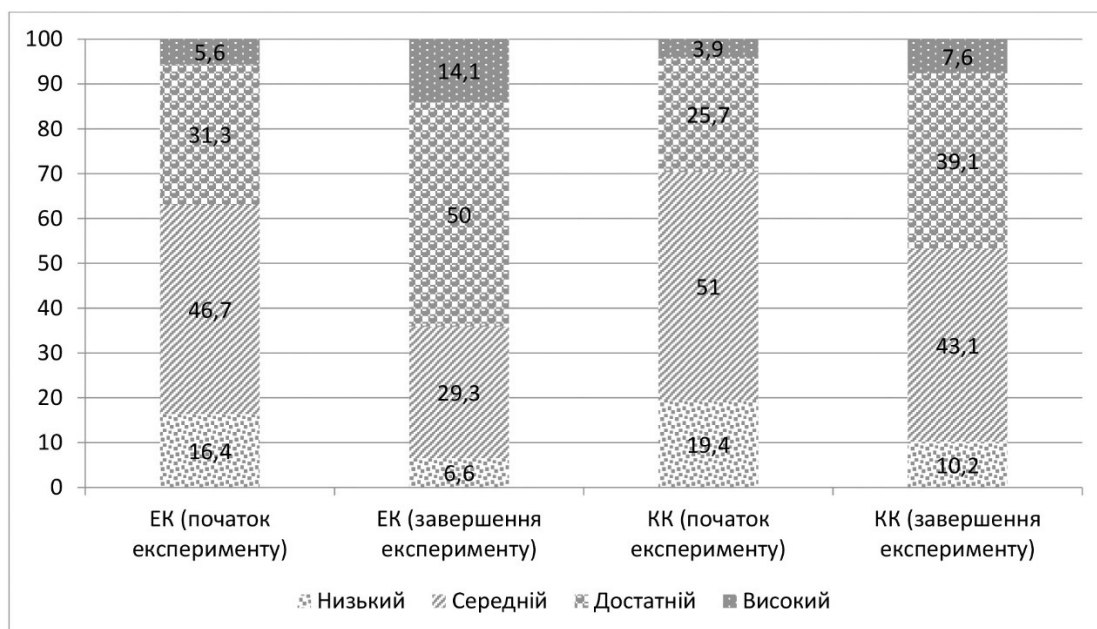

Рис. 10. Динаміка сформованості діяльнісно-практичного компоненту великостильової літературної компетентності

Рівень сформованості ціннісно-сміслового компоненту великостильової літературної компетентності в ЕК збільшився на 26,9 %, що більше, ніж у КК на 16,7% (рис. 11).

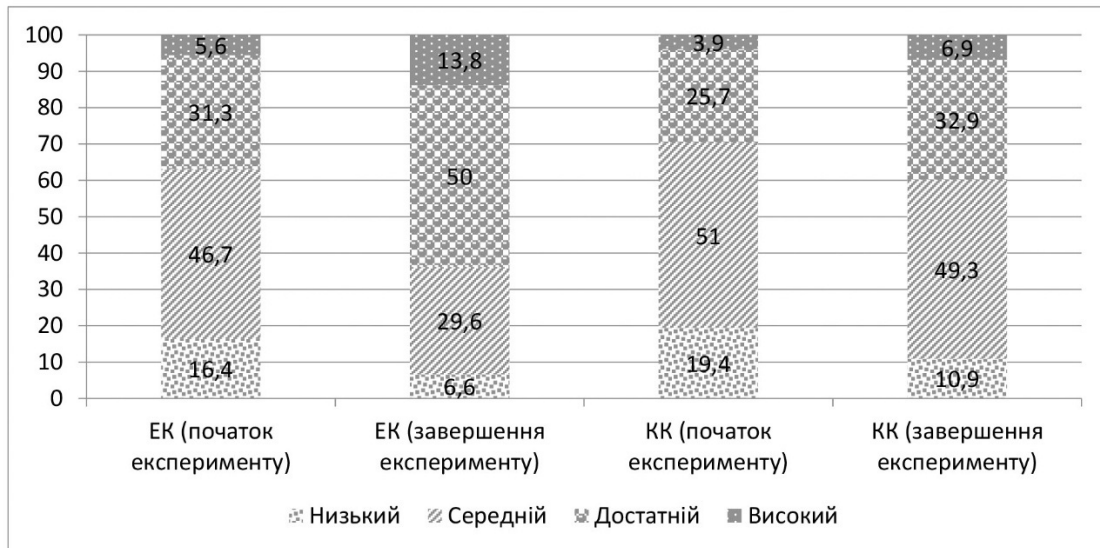

Рис. 11. Динаміка сформованості ціннісно-сміслового компоненту великостильової літературної компетентності

За підсумками експериментального навчання в учнів ЕК істотно підвищився рівень знань теоретичного матеріалу блоку «літературні напрями», розширився чуттєвий діапазон сприйняття різностильових текстів українського письменства, активізувалася потреба вивчення творів різних напрямів, осмислення естетики цих художніх явищ в інших видах мистецтва, покращилися показники якості стильового аналізу художнього твору, зіставлення в межах великих стилів, оперування універсальними інтерпретаційними ключами в самостійній читацькій діяльності.

Результати дослідження засвідчили досягнення мети, ефективність реалізації завдань, підтвердили достовірність висунутої гіпотези й дали підстави зробити **висновки**:

1. Актуальність проблеми вивчення літературних напрямів зумовлена необхідністю формування в старшокласників стильових орієнтирів діалогової взаємодії з художнім твором, розуміння основних законів розвитку мистецтва, засвоєння естетичних принципів його сприйняття. У методиці навчання літератури порушувалися проблеми вивчення теоретико-літературних понять, структурно-стильового аналізу художнього твору, визначення рис літературних напрямів, етапів їх опанування й деяких методичних прийомів, однак цілісне дослідження вивчення великих стилів з обґрунтуванням теоретичних засад і характеристикою на всіх рівнях викладання здійснюється вперше.

2. На основі вивчення наукових джерел уточнено сутність поняття «літературний напрям» і суміжних із ним «течія», «літературна група», «літературна школа», «стиль», сформульовано визначення для шкільної практики термінів «реалізм», «натуралізм», «імпресіонізм», «експресіонізм», «символізм», «неоромантизм», «неореалізм», «футуризм», «неокласицизм», «необароко», «сюрреалізм», «постмодернізм». У напрацьованій методиці літературний напрям визнається наріжною категорією систематизації стильових літературно-мистецьких явищ, ураховується часова розмитість меж їх існування, накладання одного на інший, взаємодія й синтез.

3. Увагу спрямовано на засвоєння теоретико-літературних понять з урахуванням авторитетної літературознавчої думки про визнання пріоритету таланту письменника і його твору, що не обмежуються жодною теоретичною парадигмою. Тому інформацію про літературні напрями в шкільному вивченні одержували з аналізу художніх текстів з акцентуванням їх полістильової властивості. Емоційне сприйняття різностильових художніх творів забезпечували створенням умов «занурення» у світовідчуття представників відповідного літературного напрямку, розуміння його естетики.

Вивчення літературних напрямів передбачає збирання образу світу за «відбитками» у різностильових художніх творах, що активізує ціннісно-смысловий потенціал мистецтва, сприяє духовному та естетичному розвитку особистості, спрямовує її творчий потенціал. Освоєння старшокласниками художнього образу світу здійснювалося за різними джерелами, що зумовило екстраполяцію в методику навчання літератури здобутків міжмистецької компаративістики. Так, у шкільну практику впроваджено інтермедіальні аналогії літератури з архітектурою, скульптурою, живописом, графікою, музикою, театром, кіно на рівні стилю.

4. Методологічним підґрунтям концепції навчання старшокласників української літератури на естетичних засадах мистецьких напрямів стали стратегічні чинники синергетики, дидактичної евристики, ноосферної освіти, а також компетентнісний і особистісно зорієнтований підходи. Моделювання навчально-методичного комплексу здійснювалося за принципами синергетичної множинності способів освоєння світу, естетизму, єдності емоційного й логічного сприйняття художнього твору, творочентричності в шкільному літературознавстві.

Методичне моделювання системи вивчення літературних напрямів презентує низку складників: змістового (система теоретико-літературних знань, необхідних для розуміння різностильових творів); методично-технологічного (етапи засвоєння естетики літературного напрямку, методи і прийоми його вивчення, інноваційні типи уроків, завдання для позакласного читання, розвитку мовлення, дослідження літератури рідного краю); моніторингового.

5. Успішність упровадження методики вивчення літературних напрямів перевірялася рівнем сформованості великостильової літературної компетентності, обґрунтованої як сукупність властивостей особистості (комплекс знань, умінь, мотиваційних, ціннісних та емоційних ставлень), що виявляються у свідомому застосуванні інтерпретаційних ключів до вивчення різностильових творів українського письменства; успішній реалізації знань про літературні напрями в самостійній читацькій діяльності; вільному оперуванню стильовими естетичними орієнтирами літературно-мистецького простору в життєдіяльності й творчості. Великостильова літературна компетентність як складна властивість особистості інтегрується в інші предметні й ключові компетентності, впливає на їх формування й стає органічним складником, зокрема загальнокультурної, мовленнєво-комунікативної, медіаекологічної компетентностей.

6. Усвідомлене засвоєння стильових літературознавчих ключів на прикладах художніх творів літератури та інших видів мистецтва, маніфестів, мистецтвознавчої, літературознавчої та літературно-критичної думки, документальних матеріалів вимагає перегляду традиційних методів навчання літератури: творчого читання, репродуктивного, евристичного, дослідницького. Ефективність у реалізації завдань вивчення теоретичних понять групи «літературні напрями» та їх практичного застосування виявили методичні прийоми: стильових асоціацій, художнього переказу зі збереженням стильової естетики, лекції – мультимедійної презентації, застосування довідкової літератури, евристичного спостереження, конструювання поняття, стильових текстуальних і міжмистецьких порівнянь, визначення стильової домінанти в художньому творі й творчості письменника, визначення рис напрямів у художньому творі й творчості письменника тощо.

7. Щоб процес вивчення літературних напрямів ставав для учнів відкриттям щоразу нового у світі мистецтва з можливістю: самостійно формулювати поняття, усвідомлюючи їх значення як стильових орієнтирів у мистецтві слова; систематизувати складний і цікавий літературознавчий матеріал; розвивати власну творчість, відчувши на уроці емоційну та естетичну забарвленість великого стилю, – обґрунтовано застосування нового типу уроку дослідження художнього твору як явища літературного напрямку. Його створення передбачає співвіднесення формальних і змістових компонентів з великостильовою домінантою, урахування специфіки художнього зображення.

8. Проведення уроків визначеного типу із застосуванням інноваційних технологій, відповідних методів і прийомів, продовження стильових досліджень на уроках позакласного читання й літератури рідного краю сприяло розширенню меж розвитку мовлення старшокласників. Його результативність забезпечували: спостереження за художнім мовленням у різностильових творах; зіставлення мовлення авторів, які репрезентують той самий або різні літературні напрями; стимулювання репродуктивних висловлювань – художніх переказів зі збереженням стильової естетики, продуктивних висловлювань – літературознавчих (коментування жанру, тематики, мотивів, образів, художніх засобів, властивих певному великому стилю) і мистецтвознавчих (доповідей, коментарів, презентацій за напрямами мистецтва). Було створено сприятливі умови для підготовки творчого висловлювання художньо-біографічного спрямування з відображенням особливостей творчого процесу письменника, а також написання літературно-критичних і публіцистичних робіт з елементами стильового аналізу, творчих робіт з урахуванням естетики різних стилів.

9. Специфіка стилів літературних напрямів і стильової домінанти зумовила оригінальність методичної моделі вивчення кожного напрямку. Акцентування аналітичності й об'єктивності реалізму дало можливість старшокласникам усвідомити принципи точного називання й пізнавального зображення реалістичної творчості. Зосередження на естетиці вражень імпресіонізму зумовило порівняльне вивчення літературної та малярської імпресії, мови живопису в літературі, естетизацію власних вражень учнів. Спостереження художньої експресії допомогло старшокласникам відчути

глибину й силу естетичного вираження потужних емоцій у літературі й кіномистецтві, навчитися художньо виражати емоції. Для розуміння творення сугестивної естетики символізму, тлумачення смислів абстрактних образів, відчуття музики в літературі постала необхідність активізації інтуїтивного чуття учнів. Вивчення футуризму потребувало особливої уваги до творчого експериментаторства митців, тому старшокласники здійснювали дослідження світогляду футуристів, вираженого в маніфестах, а потім знайомилися з їхніми творами. Опанування учнями сюрреалізму передбачало емоційне сприйняття дивовижного в художньому творі й розуміння візіонерського типу творчості, що полегшувало тлумачення несподіваних парадоксальних образів, складного метафоричного мовлення. Вивчення постмодернізму будувалося на принципах естетичної гри, визначених теоретиками напряму, тому вектор читацької діяльності був спрямований на іронічне осмислення, пояснення інтертекстуальності, порівняння цих рис у різних мистецтвах.

Під час вивчення літературних напрямів збагачувався особистісний образ світу, оскільки актуалізувався ціннісний потенціал художніх творів: особистісне засвоєння гуманістичних ідеалів письменників-реалістів; розуміння в імпресіонізмі краси доквілля як джерела життєвої енергії; осмислення художнього вираження стану найвищої емоційної напруги духовних сил людини; сприйняття символістичної естетики краси, породженої пошуком Ідеалу; акцентування позитивних вольових рис футуристів у виявленні власної оригінальності; відчуття особливого сюрреалістичного міфосвіту, що постав на основі національного світосприйняття; зрештою, усвідомлення себе-у-світі. Ціннісні акценти естетики літературних напрямів виражаються в художніх творах і визначають аксіологічну лінію навчання старшокласників.

10. У результаті аналізу та інтерпретації виконання старшокласниками завдань формувального експерименту та контрольного зрізу зафіксовано значний розвиток великостильової літературної компетентності й визначено його оптимальні умови. Експериментом підтверджено гіпотезу дослідження про те, що вивчення літературних напрямів сприяє усвідомленню естетичної сутності мистецтва слова, глибинному розумінню різностильових художніх творів та особливостей літературно-мистецького процесу, реалізації ціннісного підходу до вивчення літератури, підготовці кваліфікованого читача.

Отже, запропонована методика вивчення літературних напрямів створює сприятливі умови для успішного засвоєння старшокласниками складного теоретичного матеріалу засобами посиленої уваги до художнього твору, візуалізації знакових для великого стилю образів, актуалізації цікавого шкільного літературознавства, активізації учнівської творчості в різностильових аспектах.

Перспективи подальшої роботи в окресленому напрямку вбачаємо в напрацюванні системи компаративного вивчення великих стилів з урахуванням міжлітературних і міжмистецьких зв'язків; розробці інноваційних технологій, спрямованих на розвиток діалогічної взаємодії старшокласників з різностильовим мистецтвом слова; оновленні навчально-методичного забезпечення з урахуванням естетичних законів розвитку літератури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія, навчальні посібники

1. Нежива Л. Л. Теорія і практика вивчення літературних напрямів українського письменства в школі : монографія / наук. ред. Г. Л. Токмань. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. 356 с.
2. Нежива Л. Л. Педагогічна практика студентів в загальноосвітніх навчальних закладах (українська література) : навч.-метод. посіб. Луганськ, 2009. 92 с.
3. Нежива Л. Л. Українська література в загальноосвітній школі : навч.-метод. посіб. для студ. філол. ф-тів. Луганськ : Навчальна книга, 2010. 84 с.
4. Нежива Л. Л. Українське літературне бароко. Культурологічний та мистецтвознавчий аспекти вивчення : навч. посіб. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 180 с.
5. Нежива Л. Л. Методика вивчення літературних напрямів : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів. Луганськ : Янтар, 2014. 112 с.
6. Нежива Л. Урок 2. Марія Загірня (10 клас). *Література рідного краю. 5–11 класи* : навч. посіб. / авт.-уклад. О. Неживий, Л. Нежива. Луганськ : Знання, 2006. С. 148–162.
7. Нежива Л. Урок 2. Іван Світличний (11 клас). *Література рідного краю. 5–11 класи* : навч. посіб. / авт.-уклад. О. Неживий, Л. Нежива. Луганськ : Знання, 2006. С. 192–205.

Статті в наукових журналах та збірниках

8. Нежива Л. Л. Прологомени до вивчення літератури: історико-типологічний аспект. *Бахмутський шлях* : літ. та наук. журн. 2009. № 1/2. С. 170–172.
9. Нежива Л. Л. Літературознавчий та мистецтвознавчий аспекти вивчення літератури Бароко. *Теоретична і дидактична філологія* : зб. наук. пр. / відп. ред. М. П. Корпанюк, Г. Л. Токмань. Переяслав-Хмельницький : СКД, 2010. Вип. 7. С. 241–256.
10. Нежива Л. Л. Евристичні прийоми синергетичного підходу при вивченні української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі* : наук.-метод. журн. 2010. № 7/8. С. 17–21.
11. Нежива Л. Л. Сприймати літературу чуттєво, образно, осмислено. Методичні прийоми вивчення літературних напрямів: класицизм, романтизм, реалізм. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах* : наук.-метод. журн. 2010. № 10. С. 46–53.
12. Нежива Л. Л. Формування культурного модусу особистості засобами літератури. *Теоретична і дидактична філологія* : зб. наук. пр. / відп. ред. М. П. Корпанюк, Г. Л. Токмань. Київ : ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. Вип. 9. С. 489–497.
13. Нежива Л. Л. Світоглядна сила та естетична краса українського літературного бароко. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах* : наук.-метод. журн. 2011. № 9. С. 32–39.
14. Нежива Л. Л. Формування в учнів цілісного образу світу під час вивчення літературних напрямів. *Дивослово* : наук.-метод. журн. 2011. № 12. С. 27–31.

15. Нежива Л. Л. «Одна сльоза котилася по лиці, як перла по скалі»: стильовий аналіз новели В. Стефаніка «Камінний хрест» на тлі порівнянь з однойменним кінофільмом Л. Осики. *Українська література в загальноосвітній школі* : наук.-метод. журн. 2012. № 2. С. 7–10.
16. Нежива Л. Л. «Мелодія барв» та «фарби звуків»: імпресіонізм у системі літературної освіти. *Дивослово* : наук.-метод. журн. 2012. № 11. С. 57–64.
17. Нежива Л. Л. Психолого-педагогічні особливості сприйняття старшокласниками різностильових текстів українського письменства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. / гол. ред. В. С. Курило. Луганськ : Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка», 2012. № 24 (259). Ч. II. С. 169–176.
18. Нежива Л. Л. «Житейські теми і житейський пафос» у творчості Григора Тютюнника: до проблем вивчення неореалізму на уроках української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі* : наук.-метод. журн. 2012. № 12. С. 10–13.
19. Нежива Л. Л. Стильові явища мистецтва у створенні уроків літератури. *Українська мова і література в школі* : наук.-метод. журн. 2013. № 5. С. 29–32.
20. Нежива Л. Л. Формування сюрреалістичної складової великостильової компетентності в старшокласників на прикладі поезій Василя Голобородька. *Українська література в загальноосвітній школі* : наук.-метод. журн. 2013. № 3. С. 22–25.
21. Нежива Л. Л. Естетичні орієнтири сприйняття літератури: до проблеми компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті. *Українська література в загальноосвітній школі* : наук.-метод. журн. 2013. № 7/8. С. 34–38.
22. Нежива Л. Л. «В прекрасних симфоніях звуку, повних таємного чару»: символізм у системі літературної освіти. *Дивослово* : наук.-метод. журн. 2014. № 2. С. 55–60.
23. Nezhyva L. The Methodological Model of Studying Literary Directions through the Prism of the Synergetics and Didactic Heuristics. *Academic Bulletin of Donbas* : Electronic Scientific Specialized Edition / ed. Ye. Solomin. Luhansk. 2014. № 2 (26). URL : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN26/12.pdf>. ISSN 2310-2187.
24. Нежива Л. Л. Літературні напрями в змісті літературної освіти та шкільній практиці. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. / відп. ред. Є. С. Барбіна. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 64. С. 113–119.
25. Нежива Л. Л. Великостильова літературна компетентність: індикатори сформованості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* / ed. Dr. Xenia Vamos. Budapest, 2014. II (9). Iss. 19. P. 94–97. ISSN 2308-1996.
26. Нежива Л. Л. Стан сформованості знань старшокласників про літературні напрями. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. / відп. ред. П. С. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. Вип. 1 (16). С. 168–173.

27. Нежива Л. Л. «Прагнути життя, усіма тягнутися до його фібрами своєї істоти»: вивчення імпресіонізму на прикладі новели «Intermezzo» М. Коцюбинського. *Українська література в загальноосвітній школі* : наук.-метод. журн. 2014. № 9. С. 8–11.

28. Нежива Л. Л. Проблема вивчення літературних напрямів у вітчизняній методичній думці. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»* / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. № 3. С. 212–216.

29. Нежива Л. Л. «Ляпас громадському смаку» чи «семафор у майбутнє»: до проблеми шкільного вивчення футуризму. *Дивослово* : наук.-метод. журн. 2015. № 4. С. 56–62.

30. Нежива Л. Л. Вивчення різностильових художніх творів як ефективний засіб розвитку мовлення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* / ed. Dr. Xenia Vamos. Budapest, 2015. III (34). Iss. 69. P. 46–49. ISSN 2308-1996.

31. Нежива Л. Л. «Слова, що можуть гриміти, як грім, і світити, як зорі»: експресіонізм в системі літературної освіти. *Дивослово* : наук.-метод. журн. 2016. № 1. С. 58–64.

32. Нежива Л. Л. Урок – екзистенційний пошук. *Імідж сучасного педагога* : наук.-практ. журн. 2016. № 1 (160). С. 57–60.

33. Нежива Л. Л. «Казки для дорослих»: сюрреалізм у шкільній літературній освіті. *Дивослово* : наук.-метод. журн. 2016. № 4. С. 50–55.

34. Нежива Л. Л. Уроки дослідження художнього твору як явища літературного напрямку. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* / ed. Dr. Xenia Vamos. Budapest, 2016. IV (43). Iss. 88. P. 30–33. ISSN 2308-1996.

35. Нежива Л. Л. Методичні прийоми творчого читання різностильових художніх творів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. / відп. ред. В. О. Дятлов. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 140. С. 252–254.

36. Нежива Л. Л. Хто готовий узяти участь в естетичній грі постмодерністів. *Українська мова і література в школах України* : наук.-метод. журн. 2016. № 7/8. С. 28–35.

37. Нежива Л. Л. Урок іронічного осмислення. *Українська мова і література в школах України* : наук.-метод. журн. 2016. № 9. С. 26–30.

38. Нежива Л. Л. Моделювання вивчення літературних напрямів раннього модернізму. *ScienceRise : Pedagogical Education* / ed. V. Olijnik. Kharkiv, 2017. № 7 (15). P. 23–29. ISSN 2519-4976.

39. Нежива Л. Л. Сильові критерії сприйняття модерністських творів (Style criteria's of the perception of modern works). *Sciences of Europe* / ed. P. Bohacek. Praha, 2017. № 17. Vol. 2. P. 42–49. ISSN 3162-2364.

Матеріали конференцій

40. Нежива Л. Л. Актуалізація літературознавчих ідей Івана Світличного у шкільному вивченні української літератури. *До 80-річчя з дня народження*

I. Світличного : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Старобільськ, 25–26 вересня 2009 р.). Луганськ : Глобус, 2010. С. 262–266.

41. Нежива Л. Л. Образ міста в бароковій українській літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : матеріали I Всеукр. наук. конф., (Луганськ, 19 жовтня 2010 р.). Луганськ : Альма-матер, 2010. № 20 (207). С. 88–93.

42. Нежива Л. Л. Навчально-методична модель вивчення літератури рідного краю в загальноосвітній школі. *Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. / відп. ред. О. М. Куцевол. Вінниця : Ландо ЛТД, 2011. С. 142–145.

43. Нежива Л. Л. Літературознавчі та методичні студії науковців УВУ: проблема вивчення літературних напрямів. *Німеччина і Україна: історичні, культурні, економічні та наукові зв'язки* : матеріали III Міжнар. наук. Конгресу, (Мюнхен, 10–12 квітня 2011 р.). Мюнхен – Полтава, 2011. Т. III. С. 197–208.

44. Нежива Л. Л. Кріпаччина та її наслідки у творах письменників-реалістів. *Материалы X и XI Международных научных семинаров в Санкт-Петербурге*, (Санкт-Петербург, 12–15 мая 2011 г.). Нежин, 2012. С. 132–141.

45. Нежива Л. Л. «Сумна дійсність, оздоблена золотом найправдивішої поезії»: вивчення експресіонізму на прикладі новели В. Стефаніка «Камінний хрест». *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Філологія»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Івано-Франківськ, 17–18 травня 2011 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаніка, 2012. С. 202–208.

46. Нежива Л. Л. Вивчення естетики літературного екзистенціалізму на прикладі роману В. Підмогильного «Місто». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Луганськ, 2 листопада 2011 р.). Луганськ : Альма-матер, 2011. № 24 (235). Ч. II. С. 120–128.

47. Нежива Л. Л. Неореалізм Григора Тютюнника в методичній моделі вивчення літературної течії. *Григор Тютюнник. Нові дослідження і матеріали* : наук. зб. до 80-річчя від дня народження Григора Тютюнника : матеріали Всеукр. наук. конф., (Луганськ, 1–2 грудня 2011 р.). Луганськ : Ноулідж, 2012. С. 239–248.

48. Nezhyva L. L. The competence formation in the sphere of literary directions. *Modern problems of education and science*. (Budapest. 2014. January 28–30). URL : <http://scaspee.com/6/post/2014/02/the-competence-formation-in-the-sphere-of-literary-directions-nezhyva-ll.html>.

49. Nezhyva L. L. Studying of creative works of different styles as an efficient way of speech development. *Pedagogy and Psychology in the age of globalization*. (Budapest. 2015. November 22). URL : <http://scaspee.com/6/post/2015/11/studying-of-creative-works-of-different-styles-as-an-efficient-way-of-speech-development-nezhyvall.html>.

50. Nezhyva L. L. Research lessons of the work of art as a phenomenon of literary directions. *Pedagogy and psychology in an era of increasing flow of information*. (Budapest. 2016. May 28). URL : <http://scaspee.com/all-materials/research-lessons-of-the-work-of-art-as-a-phenomenon-of-literary-directions-nezhyva-l-l>.

АНОТАЦІЇ

Нежива Л. Л. Теоретичні і методичні засади вивчення літературних напрямів українського письменства у старших класах загальноосвітньої школи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2017.

У дослідженні вперше обґрунтовано теоретичні й методичні засади вивчення літературних напрямів українського письменства в старшій школі. Структуровано конститутивні риси великих стилів, сформульовано теоретико-літературні поняття для шкільної практики, окреслено ефективні методи і прийоми в їх спрямованості на засвоєння знань про різностильові художні парадигми, схарактеризовано різновиди уроку дослідження художнього твору як явища літературного напрямку, розроблено види усного й писемного мовлення, дослідницьку літературно-краєзнавчу діяльність під час вивчення різностильових творів української літератури. Розкрито сутність великостильової літературної компетентності, спрямованої на формування естетичних орієнтирів у літературно-мистецькому просторі, осмислення художнього образу світу. Змодельовано методику шкільного вивчення реалізму, імпресіонізму, експресіонізму, символізму, футуризму, сюрреалізму, постмодернізму.

Результати експерименту засвідчили високий рівень сформованості в старшокласників великостильової літературної компетентності: набуття ними стійких орієнтирів у мистецтві слова; зацікавлення різностильовими художніми творами; засвоєння духовних цінностей, виражених естетичними категоріями великих стилів; зростання творчого потенціалу особистості учня.

Ключові слова: українське письменство, літературний напрям, стильова домінанта, конститутивні риси, художній образ світу, великостильова літературна компетентність, урок дослідження художнього твору як явища літературного напрямку.

Неживая Л. Л. Теоретические и методические основы изучения направлений украинской литературы в старших классах общеобразовательной школы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2017.

В диссертационном исследовании представлена теоретически обоснованная и экспериментально проверенная система изучения художественных направлений украинской литературы в старшей школе. Моделирование учебно-методического комплекса предусматривает формирование у старшеклассников эстетического опыта восприятия

произведений разных литературных направлений; развитие эстетического чувства, способности учеников понимать красоту, выраженную средствами разных художественных стилей; выработка эстетических вкусов, умений оценивать литературные произведения через призму художественных критериев направлений искусства; стимулирование эстетических потребностей, необходимости проведения диалога с прекрасным в многообразии его стиливых проявлений.

Методика изучения литературных направлений включает содержательный компонент (систему теоретико-литературных знаний, необходимых для понимания произведений разных стилей); методически-технологический компонент (этапы усвоения эстетики литературных направлений, методы и приемы их изучения, инновационные типы уроков исследования художественного произведения как явления литературного направления, задания для внеклассного чтения, развития речи, изучения литературы родного края). Эффективность разработанной методики проверялась уровнем развития компетентности старшеклассников в области литературных направлений и определялась способностями воспринимать художественный образ мира.

Специфика стилей литературных направлений обусловила оригинальность методики их изучения. Акцентирование аналитичности и объективности реализма позволило активизировать осмысление старшеклассниками исторических процессов, общественных проблем, типажей образов в реалистических произведениях, принципов точного и детального изображения реалистического творчества. Сосредоточенность на эстетике впечатлений импрессионизма обусловила сравнительное изучение литературной и живописной импрессии, языка живописи в литературе, эстетическое выражение собственных впечатлений учеников. Наблюдение художественной экспрессии помогло старшеклассникам почувствовать глубину и силу эстетического выражения колоссальных эмоций в литературе и киноискусстве, научиться художественно выражать эмоции. Необходимым условием изучения символизма является активизация интуиции учеников, с помощью которой они приближаются к пониманию многозначности абстрактных образов, суггестивной эстетики, чувства музыки в литературе. Изучение футуризма требует особого внимания к творческим экспериментам писателей, осознания их разрыва с традициями, увлечения механической красотой, что осмысливалось старшеклассниками в процессе исследования мировоззрения футуристов, выраженного в манифестах, а потом ознакомления с их произведениями. Изучение сюрреализма направлено на эмоциональное восприятие учениками удивительного в художественном произведении и понимание визионерского типа творчества, что предполагает толкование неожиданных парадоксальных образов, сложного сплетения метафор. Изучение постмодернизма моделируется на принципах эстетической игры, обоснованных теоретиками направления, поэтому вектор читательской деятельности направляется на ироническое осмысление содержания произведения, объяснение интертекстуальности в различных искусствах.

Результаты эксперимента показали высокий уровень компетентности старшеклассников в области литературных направлений: формирование устойчивых ориентиров в искусстве слова; интерес к художественным произведениям разных стилей; усвоение духовных ценностей, выраженных эстетическими категориями литературных стилей; рост творческого потенциала личности ученика.

Ключевые слова: украинская литература, литературное направление, стилевая доминанта, художественный образ мира, компетентность в области литературных направлений, урок исследования художественного произведения как явления литературного направления.

Nezhyva L.L. Theoretical and Methodological Aspects of Studying Literary Movements of the Ukrainian Literature in the Senior Secondary School. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian Literature). – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017.

The research is the first to interpret the theoretical and methodological principles of studying literary movements of the Ukrainian literature in senior secondary schools. The author frames the constitutive features of artistic styles, formulates the theoretical and literary concepts for school teaching, analyses the methods orientated to acquire knowledge of varied style paradigms, characterizes different ways of class learning of a literary work as the phenomenon of a literary movement, develops the types of oral and the written speech, literary and regional studies of different styles of the Ukrainian literature. The research work defines the essence of literary competence in the field of literary movements. This competence is aimed at forming aesthetic values in literary art, the awareness of the artistic image of the world. The methodology for studying realism, impressionism, expressionism, symbolism, futurism, surrealism, postmodernism has been developed.

The results of the experiment show the high level of competence in senior pupils in terms of literary movements: their acquisition of stable benchmarks in the art of speech; their interest in artistic works of different styles; the assimilation of spiritual values expressed in aesthetic categories of literary styles; the growth of creative potential of student's personality.

Key words: Ukrainian writing, literary movement, style dominant, artistic image of the world, competence in the field of literary movements, class learning of a literary work as the phenomenon of a literary movement.

Підписано до друку 24.11.2017 р. Формат 60×84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. № 1724

Видруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2
тел.: +38 (05322) 2-58-85

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.